

DE SOCIALE KANT VAN DE ENERGIETRANSITIE

Een praktijkgericht onderzoek naar
eigenaarschap over de energietransitie van
bewoners van de wijk Smitsveen in Soest

SAMEN DUURZAAM

Onderzoeksteam: Dr. Maarten ter Huurne, Justin van Riel MSW
Studentonderzoekers: Noël Franklin, Stijn Houben
Lectoraat Participatie en Stedelijke Ontwikkeling

Onderzoek
De sociale kant van
de energietransitie

Onderzoeksteam

Dr. Maarten ter Huurne
Justin van Riel MSW

Studentonderzoekers

Noël Franklin
Stijn Houben

Betrokken lector

Dr. Anton Boonen

Lectoraat

Participatie en Stedelijke Ontwikkeling

Inlichtingen

maarten.terhuurne@hu.nl

Fotografie

José Eleonore Fotografie
Jaap van den Broek Fotografie

Illustratie

Alette de Roos
Aafke Mertens

Datum

April 2023

© Hogeschool Utrecht,

Utrecht, april 2023

Bronvermelding is verplicht.
Vereenvoudigen voor eigen gebruik
of intern gebruik is toegestaan.

INHOUD

Voorwoord 5

1. Inleiding 7

1.1 De wijk Smitsveen als casus..... 8

1.2 Een conceptuele benadering..... 9

1.3 Onderzoeksmethoden 12

1.3.1 Onderzoeksmethode Werkpakket Integrale samenwerking 12

1.3.2. Onderzoeksmethode Werkpakket Effecten Project EiS 16

1.3.3 Onderzoeksmethode Werkpakket Bewonersverbinding 17

1.3.4 Onderzoeksmethode Werkpakket Gedragsverandering 17

1.4 Reflectiesessies 17

2. Resultaten 21

2.1 Resultaten Werkpakket Integrale samenwerking..... 21

2.1.1 Thema Regievoering 21

2.1.2 Thema Werking koppelkansensessies 22

2.1.3 Thema Impact van de koppelkansensessies..... 23

2.2 Resultaten Werkpakket Effecten van project Energie in Smitsveen 24

2.2.1 Thema ‘Meer en betere samenwerking tussen partners’ 24

2.2.2 Thema ‘Meer en betere aansluiting bij de leefwereld van bewoners..... 25

2.2.3 Thema ‘Dichter bij gemeenschap door ontmoeting’ 26

2.2.4 Thema ‘Positieve reframing van de energietransitie’ 26

2.2.5 Randvoorwaarden in het project 27

2.3 Resultaten Werkpakket Bewonersverbinding 27

2.4 Resultaten Werkpakket Gedragsverandering 28

2.4.1 Houding ten aanzien van de energietransitie..... 28

2.4.2 Vertrouwen in aanbieders, uitvoerders en adviseurs 28

2.4.3 Invloed van de omgeving 28

2.4.4 Motivaties en belemmeringen 28

2.4.5 Informatieverstrekking..... 29

3. Conclusies 31

3.1 Beperkingen..... 33

4. Aanbevelingen 35

5. Slotbeschouwing..... 41

5.1 Implicaties 41

5.2 Suggesties voor vervolgonderzoek 42

6. Literatuurlijst..... 44

3 |

“
Wij hopen met
dit onderzoek
de toekomst van
een fossielvrije
samenleving een
stapje dichterbij te
brengen.

VOORWOORD

De energietransitie is sinds decennia een van de grootste veranderingen waar de Nederlandse samenleving mee te maken krijgt. Deze verandering gaat alle huishoudens en organisaties in Nederland aan en dient daarom ook, zoveel mogelijk, in samenspraak met hen te gebeuren. Elke transitie is namelijk mensgericht en daarom is het ook een sociale transitie. Als transities op een goede manier verlopen kan het ook kansen bieden op andere domeinen, zoals werkgelegenheid, sociale cohesie en gezondheid. Het is daarom een uitgelezen mogelijkheid om de energietransitie met elkaar aan te grijpen om én de overstap naar een fossielvrije samenleving te maken én de samenleving als geheel een stap vooruit te brengen.

Het doel van dit onderzoek was om te verkennen hoe eigenaarschap van de bewoners van Smitsveen in Soest over de energietransitie kon worden bevorderd. Smitsveen is een kwetsbare wijk in Soest en het is bekend dat er juist in kwetsbare wijken factoren aanwezig zijn die weerstand voor transities bevorderen, zoals een laag vertrouwen in de overheid. Maar ook vanuit een sociaal rechtvaardigheidsprincipe is de aandacht voor kwetsbare wijken belangrijk, omdat deze wijken vaak achterblijven in de voordelen die een transitie kan bieden.

Het onderzoek is uitgevoerd door middel van vier werkpakketten, waarvan er twee zijn uitgevoerd door studenten van Hogeschool Utrecht. Dit laat ook de verwevenheid zien tussen de driehoek onderzoek, onderwijs en praktijk die voor praktijkgericht onderzoek zo kenmerkend is.

Het onderzoek toont aan dat een persoonlijke aanpak van groot belang is om bewoners te bereiken en hen mee te nemen in het verhaal van de energietransitie. Voor zo'n persoonlijke aanpak is vertrouwen tussen bewoners en de betrokken instanties cruciaal. Zonder vertrouwen is het bijvoorbeeld onmogelijk om klusacties uit te voeren, waarbij men over de vloer van bewoners komt. Ook blijkt dat het sociaal domein niet kan ontbreken in het slagen van de energietransitie. Dit betekent dat binnen de overheid vertegenwoordigers van het sociale en fysieke domein nauw met elkaar moeten samenwerken in de uitvoer ervan. Om de resultaten om te zetten in acties is een aantal aanbevelingen geformuleerd dat als inspiratie kan dienen voor een wijkgerichte aanpak van de energietransitie.

Graag willen we de projectpartners van het project Energie in Smitsveen bedanken voor de mooie, waardevolle en leerzame samenwerking. Dankzij hen hebben we kunnen bijdragen aan een verandering in Soest, maar ook op persoonlijk niveau zijn er positieve veranderingen bewerkstelligd bij de auteurs. Ook Regieorgaan SIA wordt bedankt voor de subsidie die dit onderzoek mogelijk maakte.¹ Daarnaast zijn we ook de provincie Utrecht erkentelijk voor de bijdrage voor de afronding van dit onderzoek. Verder willen we ook Christine Bleijenberg bedanken voor haar inzet en expertise die ze heeft ingebracht in dit project.

Ten slotte hopen we met dit onderzoek de toekomst van een fossielvrije samenleving een stapje dichterbij te brengen.

Dr. Maarten ter Huurne & Justin van Riel MSW
Onderzoekers Lectoraat Participatie en Stedelijke Ontwikkeling

VISUELE SAMENVATTING

1. INLEIDING

De klimaatverandering op aarde neemt steeds dreigender vormen aan en wordt ook vaker gezien als een van de belangrijkste uitdagingen van deze tijd. Zo is de opwarming van de aarde sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw flink versneld met 0,3 graden per tien jaar (Quaas et al., 2022). Ook het meest recente rapport van het VN klimaatpanel IPCC laat zien dat de opwarming na 2030 de anderhalve graad bereikt en na 2050 twee graden en dat drastische en onmiddellijke acties nu nodig zijn (Pörtner et al., 2022).

Om de opwarming van de aarde te beperken tot 1,5 graad ten opzichte van het pre-industriële niveau heeft de Nederlandse overheid zich in 2018 gecommitteerd aan de doelstellingen van het Akkoord van Parijs. Om deze doelstellingen te bereiken heeft de Nederlandse regering met diverse maatschappelijke organisaties, overheden en bedrijven uit verschillende sectoren afspraken gemaakt in het Klimaatakkoord.

Deze afspraken hebben grote gevolgen voor burgers. Zo moeten zij bijvoorbeeld drastisch omschakelen naar een andere vorm van energievoorziening en meer specifiek is er afge-sproken dat alle huishoudens voor 2050 aardgasvrij moeten wonen. Dit kan betekenen dat huishoudens grote investeringen moeten plegen voor het installeren van een warmte-pomp, het isoleren van hun huis en het treffen van energiezuinige maatregelen.

Het omschakelen naar een andere energievoorziening wordt ook wel aangeduid als de energietransitie. De energietransitie is de overgang van een energievoorziening gebaseerd op fossiele brandstoffen naar een situatie waarin energie fossielvrij wordt opgewerkt. Een transitie is dus een beweging naar een nieuwe situatie en betekent daarmee ook het afscheid nemen van de huidige situatie. Deze overgang kan weerstand oproepen, zoals ook in figuur 1 is te zien, waardoor gewenste veranderingen vast kunnen lopen (Frankowski, 2021). Met name bewoners van zogenaamde ‘kwetsbare wijken’ kunnen meer weerstand ervaren, omdat ze de noodzaak van de energietransitie niet altijd delen, investeringen hoge kosten met zich meebrengen en ze vaker wantrouwend naar de overheid kijken. Het Klimaatakkoord stelt echter dat de “wensen en zorgen van burgers en bedrijven zichtbaar moeten worden meegewogen in de keuzes die gedurende de transitie gemaakt worden” (Ministerie van Economische Zaken en Klimaat, 2019, p. 216), zodat maatschappelijke acceptatie van en participatie in de energietransitie worden geborgd.

Hoewel er meerdere benamingen worden gebruikt voor wijken waar de leefbaarheid lager scoort dan gemiddelde Nederlandse wijken (bijvoorbeeld krachtwijk of aandachtswijk), wordt de term kwetsbare wijk gebruikt in dit rapport. Daarmee wordt aangesloten op de terminologie van het Sociaal Cultureel Planbureau (2021) en wordt verwezen naar een wijk waar meer overlast, verloedering en onveiligheid wordt ervaren dan gemiddeld.

Figuur 1 Voorbeeld van weerstand tegen de energietranstie

Een focus op kwetsbare wijken is ook om andere redenen belangrijk. De gevolgen van klimaatverandering hebben vooral een grote impact op burgers in een kwetsbare positie. Zo hebben zij minder ruimte om te investeren in de verduurzaming van hun woning, waardoor ze minder aanspraak kunnen maken op beschikbare subsidies en ze langer zijn aangewezen op steeds duurder wordende energiebronnen, zoals gas. Daarnaast zijn huurders afhankelijk van verhuurders voor het doorvoeren van verduurzamingsmaatregelen die grote investeringen vergen. Sociale verschillen in de samenleving worden daardoor vergroot (Movisie, 2022). Het achterblijven van met name groepen met een lage sociaal-economische status in de adaptatie van de energietransitie kan leiden tot maatschappelijke ongelijkheid of deze zelfs vergroten. Om ervoor te zorgen dat de energietransitie deze kloof niet groter maar kleiner maakt, wordt er gestreefd naar een sociaal rechtvaardige energietransitie (Movisie, 2022).

Het is dus van belang om aandacht te besteden aan de positie van mensen in een kwetsbare situatie tijdens het transitieproces door te onderzoeken wat zij nodig hebben om mee te kunnen komen naar de beoogde nieuwe situatie. In dit kader spreekt Ed Nijpels, voormalig voorzitter van het Klimaatakkoord, over dat draagvlak onder burgers noodzakelijk is voor een geslaagde energietransitie. Draagvlak en daarmee gepaard gaande begrippen als betrokkenheid, verbondenheid en verantwoordelijkheid, vloeien voort uit eigenaarschap bij actoren (Frankowski & Norbruis, 2020). Eigenaarschap betekent dat een actor zich 'ergens' verantwoordelijk voor voelt om bij te dragen aan een oplossing voor een probleem en daar mogelijk ook naar handelt. In dat opzicht zijn er verschillende vormen van eigenaarschap, namelijk zich verantwoordelijk voelen (mentaal eigenaarschap), verantwoordelijkheid nemen (feitelijk eigenaarschap), identiteit en omgangsvormen (symbolisch eigenaarschap) en de verantwoordelijkheid hebben (juridisch eigenaarschap) (During et al., 2018).

1.1 De wijk Smitsveen als casus

In dit onderzoek wordt gekeken op welke wijze bewoners in een kwetsbare wijk meer eigenaarschap kunnen verkrijgen over de energietransitie in hun wijk. Er is onderzoek gedaan in de wijk Smitsveen in Soest, omdat deze wijk bovenmatig te maken heeft met problemen, zoals verloedering van de openbare ruimte, sociale problematiek, taalachterstand en onveiligheid (Gemeente Soest, 2016). Ter illustratie: het gemiddelde jaarinkomen in Smitsveen is €25.100 in vergelijking met het gemiddelde jaarinkomen van €32.400 in Soest (Centraal Bureau voor de Statistiek, z.d.). Daardoor is Smitsveen te typeren als een kwetsbare wijk.

Daarnaast kent Smitsveen nog weinig vormen van eigenaarschap als het gaat om de energietransitie. Tekenend is bijvoorbeeld de lage respons die de gemeente Soest heeft ontvangen bij het verspreiden van een flyer in de wijk voor een gratis voucher voor energiebesparende middelen. Zeker in vergelijking met de hoge respons die de flyer had in andere wijken in Soest. Ook zijn er geen bewonersinitiatieven bekend die zich richten op bijvoorbeeld het gezamenlijk opwekken van energie, het organiseren van deelauto's of die een gesprekspartner vormen voor de gemeente in zake de energietransitie.

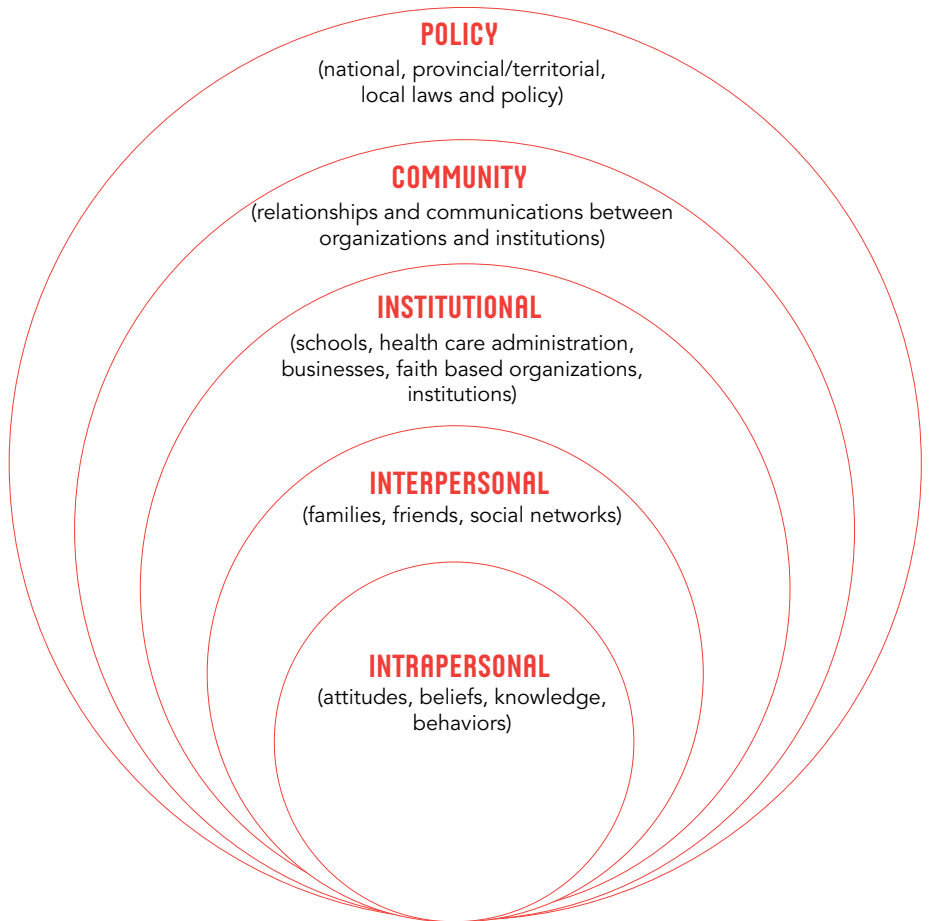
In dit onderzoek is samengewerkt met professionele partners die actief zijn in Smitsveen, te weten welzijnsorganisatie Stichting Balans in Soest, de gemeente Soest, woningcorporatie Portaal en vrijwilligersorganisaties Energie Actief Soest (EAS) en Schuldhulpmaatje Soest. Deze organisaties waren met elkaar verenigd in het project Energie in Smitsveen (Eis). Het

project werd medegefinancierd door de Provincie Utrecht. Het doel van het project was om de bewoners van de wijk Smitsveen te helpen met het besparen van energie en uit te vinden wat ze daarvoor nodig hebben.

De vraag die in dit onderzoek centraal staat is 'Hoe kunnen bewoners in Smitsveen meer eigenaarschap verkrijgen over de energietransitie in hun buurt?'.

1.2 Een conceptuele benadering

De energietransitie wordt beschouwd als een 'wicked problem' (Niedeveld, 2018). Wicked problems kennen meervoudige perspectieven en daarmee verschillende alternatieven en beleidsingrepen (Korsten, 2019). Om die verschillende perspectieven op de energietransitie in kaart te brengen biedt het sociaal ecologisch model van Bronfenbrenner (1979) een goed handvat. Dit model geeft de interactie van het individu weer met de sociale omgevingen waar het mee te maken heeft en onderkent dat al deze omgevingen van invloed zijn op het individueel handelen. Er wordt onderscheidt gemaakt tussen omgevingen op beleidsniveau, gemeenschapsniveau, institutioneel niveau, interpersoonlijk niveau en intrapersonlijk niveau.

Figuur 2. Het sociaal ecologisch model (Bronfenbrenner, 1979).
Figuur aangepast van the Centers for Disease Control and Prevention (CDC), The Social Ecological Model,
<https://www.cdc.gov/violenceprevention/about/social-ecologicalmodel.html>

Om recht te doen aan de complexiteit van de energietransitie in Smitsveen is in dit onderzoek de onderzoeksvraag benaderd vanuit verschillende niveaus van het sociaal ecologisch model. In Smitsveen wordt er op verschillende niveaus aan de energietransitie gewerkt, namelijk op beleidsniveau vanuit de gemeente Soest maar ook de Rijksoverheid, via een wijkgerichte aanpak die zich richt op het community niveau, de samenwerking tussen de partners (institutioneel niveau) en op het individuele niveau door bijvoorbeeld het inzetten van energievouchers en energieadvies. Het sociaal ecologisch model is geconcretiseerd aan de hand van vier werkpakketten waarin de diverse niveaus vertegenwoordigd zijn.

Als eerste is er gestart met een vooronderzoek gericht op de sociale kant van de energietransitie. Met de sociale kant van de energietransitie worden aspecten bedoeld die de rol van de burger in deze transitie benadrukken. Het doel van het vooronderzoek was om zicht te krijgen op ervaringen die al waren opgedaan in relatie tot de sociale kant van de energietransitie. Aan de hand van deze ervaringen kon verder inhoudelijk richting worden gegeven aan de verschillende werkpakketten.

Het vooronderzoek bestond uit een literatuuronderzoek waarbij verschillende bronnen zijn opgezocht die gerelateerd waren aan de centrale onderzoeksvraag. Dit waren bronnen die te categoriseren zijn als primaire grijze literatuur (bv. websites, rapporten en vaktijdschriften).

Uit het vooronderzoek² kwamen de volgende thema's naar voren die van belang zijn voor het verhogen van eigenaarschap in de context van de energietransitie, te weten:

- Zorg voor een sterke samenwerking tussen betrokken actoren;
- Betrek bewoners zo snel mogelijk bij de energietransitie in hun wijk;
- Behandel de energietransitie als een integraal vraagstuk;
- Kijk zorgvuldig wat er speelt in de wijk en sluit daarbij aan.

Aan de hand van deze thema's en de praktijksituatie zoals die was in Smitsveen, zijn vier werkpakketten opgesteld die elk met een eigen deelvraag een antwoord vormen op de centrale onderzoeksvraag. Het analyseniveau van de werkpakketten is vormgegeven aan de hand van het eerder genoemde sociaal ecologisch model, namelijk het intrapersoonlijke, het institutionele en het community niveau. Op deze niveaus zijn vier werkpakketten ontworpen, te weten:

Werkpakket Integrale samenwerking (institutioneel niveau)

Om te zorgen dat de diverse partners die in Smitsveen actief zijn zo effectief mogelijk samenwerken om de bewoners te ondersteunen in het verkrijgen van eigenaarschap, is onderlinge samenwerking van groot belang. Wanneer bewoners met een hulpvraag, over bijvoorbeeld kleine energiebesparende maatregelen, aankloppen bij de woningbouwcorporatie en zij hier samen met partners een snel en passend antwoord op kunnen geven, dan ondersteunen zij bewoners in het nemen van eigenaarschap op intrapersoonlijk niveau. Dit leidde tot de volgende onderzoeksvraag:

- Hoe kan de integrale samenwerking tussen partners in de wijk Smitsveen optimaal worden vormgegeven?

2 Het vooronderzoek resulteerde onder andere in een artikel (ter Huurne, 2021) dat is gepubliceerd in het Vaktijdschrift Sociaal Werk.

Werkpakket Lessen Project Energie in Smitsveen (institutioneel niveau)

Het project EiS is gericht op de bewoners van Smitsveen om hen te helpen met het verduurzamen van hun woning en het besparen van energie. Beide doelen zijn gericht op het stimuleren van eigenaarschap want door fysieke maatregelen in hun eigen huis aan te brengen leveren ze een bijdrage aan de energietransitie. Bij aanvang was onduidelijk in hoeverre de aanpak van het project EiS succesvol zou zijn. Dit resulteerde in de volgende onderzoeksvragen:

- Welke effecten ten aanzien van de sociale kant van de energietransitie heeft het project Energie in Smitsveen bereikt?
- Welke lessen kunnen er getrokken worden uit het project Energie in Smitsveen ten aanzien van de sociale kant van de energietransitie?

Werkpakket Bewonersverbinding (community niveau)

Op het niveau van de gemeenschap kan ook eigenaarschap ontstaan waardoor de gemeenschap een sterkere positie ten aanzien van de energietransitie kan verkrijgen. Een voorbeeld is wanneer een gemeenschap een energiecoöperatie opricht en de opbrengsten ten goede komen aan die gemeenschap. Dit leidt tot de volgende onderzoeksvraag:

- Hoe kunnen gemeenschappen in Smitsveen versterkt worden, zodat er meer eigenaarschap ontstaat over de energietransitie in Smitsveen?

Werkpakket Gedragsonderzoek verduurzaming eigen woning (intrapersoonlijk niveau)

Op intrapersoonlijk niveau kan eigenaarschap worden verkregen door bijvoorbeeld de eigen woning te verduurzamen met als doel om lagere energiekosten en een comfortabeler woning te realiseren. Omdat Smitsveen ook veel woningeigenaren kent, richtte dit werkpakket zich op deze doelgroep. Dit leidde tot de volgende onderzoeksvraag:

- Op welke wijze kunnen woningeigenaren in Smitsveen worden gestimuleerd om hun eigen koopwoning te verduurzamen?

In figuur 3 is de onderzoeksopzet visueel weergegeven.

Figuur 3. Visuele weergave onderzoeksopzet

1.3 Onderzoeksmethoden

Dit onderzoek is gebaseerd op de principes van participatief actieonderzoek (PAO). PAO is een manier van onderzoeken waarbij het participatieve karakter vorm krijgt dankzij cocreatie met degene om wie het gaat gedurende het onderzoeksproces (Migchelbrink, 2016). Het doel van PAO is niet alleen gericht op het creëren van kennis, maar kent ook een veranderingsdoel waarbij nieuw handelen in de praktijk voorop staat. Er is gekozen voor PAO, omdat het onderzoek een veranderdoel kent, namelijk het bevorderen van het eigenaarschap van bewoners, waarbij het verkennen van nieuwe handelingsmogelijkheden in samenspel met betrokkenen van belang is. Ook is het voor de duurzaamheid van het project belangrijk dat de voorgestelde veranderingen worden gedragen door diegenen die er mee te maken krijgen. Als laatste is het van belang om kennis op te doen over de manier waarop de sociale kant van de energietransitie vormgegeven kan worden (Migchelbrink, 2016).

1.3.1 Onderzoeksmethode Werkpakket Integrale samenwerking

Vanuit de ABCD-methode is bekend dat het gezamenlijk uitvoeren van acties leidt tot verbinding en betrokkenheid. Om de integrale samenwerking te bevorderen is er daarom voor gekozen om de partners samen te laten werken door middel van zogenaamde koppelkansen. Dit zijn acties die tenminste twee partners gezamenlijk hebben uitgevoerd. Deze praktische uitvoering van koppelkansen komt overeen met de benadering van Grin (2022) die koppelkansen ziet als een gezamenlijke aanpak in een problematische opgave die tot synergie tussen systeempartners kan leiden.

Ook is de samenwerking gestimuleerd door het organiseren van koppelkansensessies met de betrokken partners. Bij elkaar komen en praten over zaken die van belang zijn, is een belangrijke voorwaarde in integrale samenwerking, omdat het de samenwerking mogelijk maakt (Binkhorst et al., 2019).

Beide interventies zullen verderop worden toegelicht. De koppelkansensessies zijn geëvalueerd aan de hand van diepte-interviews.

Koppelkansensessies

Voor een wicked problem waar er sprake is van een multi-actorsituatie, is samenwerking ten aanzien van het probleem van zeer belangrijk, te meer omdat actoren verschillende belangen hebben met betrekking tot het probleem en het noodzakelijk is dat partners kennis hebben van elkaars insteek. Het is daarom essentieel dat partners elkaars perspectief leren kennen en er gewerkt kan worden aan een gezamenlijke oplossing van het probleem.

Voor het bevorderen van de integrale samenwerking tussen de projectpartners zijn er zogenaamde koppelkansensessies georganiseerd. Deze sessies hadden tot doel om de onderlinge samenwerking te bevorderen en de integraliteit van het vraagstuk zichtbaar te maken. Er is gekozen voor de naam koppelkansensessies, omdat in het vooronderzoek naar voren kwam dat een geslaagde energietransitie onder andere betekent dat deze wordt gekoppeld aan andere maatschappelijke opgaven. Naar deze verknoping wordt ook wel verwezen met de term koppelkansen (Platform31, 2020). Om de sessies positief te kaderen en te benadrukken dat de energietransitie aangeprezen kan worden voor verschillende samenwerkingsvormen zijn ze gedoopt tot koppelkansensessies.

Van september 2021 tot maart 2023 zijn er twaalf koppelkansensessies georganiseerd. Voor alle sessies zijn vertegenwoordigers van de diverse partners uitgenodigd. De deelnemers aan de sessies wisselden weinig in samenstelling gedurende de sessies, maar door persoonlijke wisselingen en toegenomen belangstelling namen de variatie van en de hoeveelheid deelnemers toe. De duur van de sessies was twee uur en de sessies vonden op diverse locaties plaats: het gemeentehuis van Soest, Cultureel Podium Soest Artishock en tijdens coronaperioden online via Microsoft Teams.

De inhoud van de koppelkansensessies werd vormgegeven door de onderzoekers, vaak in samenspraak met de projectleider van het project EiS. Ook werd aan de deelnemers gevraagd om ideeën voor het programma in te sturen. Door de sessies met de partners af te stemmen werd vorm aan het participatieve karakter van het onderzoek gegeven en werd er zorggedragen voor aansluiting bij datgene waar de praktijk behoefte aan had op dat moment.

Om te werken aan de gekozen thema's is er gebruik gemaakt van verschillende werkvormen. Deze werkvormen zijn vaak gebaseerd op waarderend onderzoeken en de ABCD-methode. Waarderend onderzoeken is een model dat belanghebbenden betreft bij veranderingen, dat de aandacht vestigt op wat werkt en dat de positieve elementen van een vraagstuk benadrukt (Bushe, 2013). Onderzoek laat zien dat deze manier van werken aan veranderingen leidt tot effectieve transformaties. De ABCD-methode richt zich op de sterktes die aanwezig zijn in een community en het leggen van relaties tussen leden van de community. Daarnaast is er ook aandacht voor de veranderingsvraag van de community en wordt er gestuurd op acties waarmee verandering kan worden bereikt (McKnight & Kretzmann, 1993). In tabel 1 is een overzicht weergegeven van de thema's en gebruikte werkvormen per koppelkansensessie.

Tabel 1. Thema's en gebruikte werkvormen per koppelkansensessie

MAAND	THEMA	WERKVORM	UITKOMSTEN
September 2021	- Organisatieambities voor de energietransitie in kaart brengen - Koppelkansen in kaart brengen - Inspiratie bieden	- Organisatieambities met elkaar delen - Brainstormen in groepen over mogelijke koppelkansen - Opbouwwerker energietransitie Jerrel Oron deelt zijn ervaringen met het betrekken van bewoners bij de energietransitie.	De duurzaamheidsambities van elke partner zijn in kaart gebracht en met elkaar gedeeld.
Oktober 2021	Inventariseren van koppelkansen	Brainstorm via Mural.	Een inventarisatie van mogelijke koppelkansen.
November 2021	Verdieping en focus aanbrengen in koppelkansen	Concretiseringswerkvorm via Mural.	De uitvoering van koppelkansen concreter gemaakt.
Januari 2022	Inspiratie van een andere praktijk	Presentatie van Berkum Energieneutraal.	Input voor de aanpak van het project EiS.
April 2022	- Ervaringen in het project EiS uitwisselen - Samenwerking tussen partners evalueren	- Tips en tops inventariseren van projectervaringen - Evalueren samenwerking mbv Behouden, Aanpassen, Toevoegen, Weglaten.	- Verbeteringen opgehaald voor het project EiS. - Gewerkt aan de verbetering van de onderlinge samenwerking.
Mei 2022	- Uitwisselingen ervaringen van koppelkansen - Uitwisseling ambities na afloop van het project EiS	Groepsdiscussies en plenaire uitwisseling aan de hand van richtvragen	Eerste idee gedeeld en instemming gepeild voor de toekomstvisie na project EiS.
Juni 2022	- Terugkoppeling resultaten werkpakket Bewonersverbinding - Verbeteren van de interventie bakfietsenrally	5D-methode waarderend onderzoeken	- Verbeterpunten voor de bakfietsrally 2.0 zijn opgesteld. - Een werkgroep voor het opzetten van een bakfietsrally 2.0 is samengesteld.
September 2022	Opstellen van een workflow voor energiearmoedevragen in Soest	Gezamenlijk een workflow opgesteld	Een workflow waarmee inzicht wordt geboden hoe hulpvragers energiearmoede kunnen worden geholpen in Soest.
Oktober 2022	Effecten project EiS in kaart brengen	Veranderverhaalttool (Vilans, z.d.)	Verandereffecten van het project EiS zijn in kaart gebracht.
Januari 2023	- Gezamenlijk conclusies en aanbevelingen formuleren - Toekomstscenario voor project EiS bespreken	Presentatie aanbevelingen en scenario en feedback verzamelen	Concept aanbevelingen zijn gevalideerd en verder aangescherpt.
Maart 2023	Eigenaarschap bewoners voor project in de toekomst	Gezamenlijke sessie met partners en bewoners	Intentieverklaring voor doorstart van het project EiS door bewoners en partners getekend.
Mei 2023	Overdracht van het project	Afsluitend symposium	Afsluiting van het project EiS met partners en bewoners.

Evaluatie koppelkanssessies

De koppelkanssessies werden geëvalueerd door middel van semigestructureerde interviews. In totaal zijn vijf deelnemers van verschillende organisaties geïnterviewd. De interviews namen ongeveer 45 minuten in beslag en gingen over de ervaringen van de deelnemers met de sessies. Diverse thema's werden tijdens de interviews behandeld, zoals het doel, aanpak, mogelijke belemmeringen en resultaten.

De analyse van de interviews is gebeurd door middel van een proces van open coderen, axiaal coderen en selectief coderen. Er is een codeboek ontwikkeld door één onderzoeker, ook wel de master coder genoemd. Dit codeboek is gevalideerd door een tweede onderzoeker, ook wel de reliability coder genoemd (Syed & Nelson, 2015), aan de hand van het coderen van een interview. Discussie over het codeboek leidde tot extra codes, ontdebelen en verduidelijking van codes in het codeboek. Voor het coderen en de analyse is gebruik gemaakt van het programma Atlas.ti.

Koppelkansen

Om de integrale samenwerking te bevorderen en om te komen tot acties en daarmee verandering in de praktijk, werden partners gestimuleerd om gezamenlijke projecten uit te voeren. Vanuit de ABCD-methodiek is bekend dat het uitvoeren van gezamenlijke acties een goede manier is om de krachten van een gemeenschap te manifesteren en deze tot ontwikkeling te laten komen (Movisie, 2010). Deze gezamenlijke projecten werden koppelkansen genoemd om dezelfde positieve terminologie te hanteren. De koppelkansen werden tijdens koppelkanssessies besproken en werden buiten de koppelkanssessies uitgevoerd.

Een voorbeeld van een gerealiseerde koppelkans is de samenwerking tussen Schuldhulpmaatje Soest en Energieactief Soest (EAS). Schuldhulpmaatje Soest begeleidt hulpvragers in het geven van financieel advies en komt daarbij ook bij hulpvragers thuis. EAS is een vrijwilligersorganisatie van onder andere energiecoaches die inwoners van Soest van gratis energieadvies voorziet. In een koppelkanssessie werd de basis voor de samenwerking gelegd, waarbij een verdere kennismaking tussen de vrijwilligers van beide organisaties werd belegd. Het resultaat van deze kennismaking was dat de vrijwilligers beter op de hoogte waren van elkaars bestaan, activiteiten en werkwijze. Dat heeft vervolgens geleid tot afspraken om elkaar te betrekken bij specifieke vraagstukken met betrekking tot schuldenproblematiek en de kosten van energieverbruik. Een voorbeeld hiervan is het combineren van huisbezoeken bij een schuldhulpmaatje met een energiecoach van EAS. Door deze combinatie kan een energiecoach advies geven over energiebesparende maatregelen en daardoor een hulpvrager extra ondersteuning bieden.

1.3.2. Onderzoeksmethode Werkpakket Effecten Project EiS

Om de effecten van het project EiS in kaart te brengen is er gebruik gemaakt van de veranderverhaaltool van Vilans (Vilans, z.d.). Deze tool brengt de effecten van een initiatief kwalitatief in kaart door gezamenlijk een veranderverhaal op te stellen. Dit verhaal bestaat uit verschillende elementen, namelijk de doelgroep, de aanpak, de directe resultaten, directe effecten en hogere effecten.

De veranderverhaaltool is tijdens een koppelkanssessie participatief met de deelnemers ingevuld, zie figuur 4 voor een impressie van deze sessie. De resultaten van deze sessie zijn geanalyseerd door de onderzoekers en vervolgens ter validatie aan de partners voorgelegd. De analyse is verricht door de hogere effecten te thematiseren en uit de ontstane thema's voorbeelden van een verandering te geven. In paragraaf 2.2 zijn de thema's en voorbeeldige veranderverhalen te lezen.

1.3.3 Onderzoeksmethode Werkpakket Bewonersverbinding

Van september 2021 tot juni 2022 heeft een student van de opleiding Master Community Development van de Hogeschool Utrecht dit werkpakket uitgevoerd als onderdeel van zijn opleiding. Hij heeft gebruik gemaakt van PAO en heeft hiervoor gesproken met verschillende projectpartners en huurders van sociale huurwoningen in Smitsveen. Als actieonderzoeker was hij gedurende zijn project werkzaam op de locatie van welzijnsinstelling Balans in de wijk Smitsveen om op die manier goed bekend te geraken met de wijk en zijn inwoners.

Om zicht te krijgen op de houding van de huurders ten aanzien van verduurzaming, participatie, de relatie met woningcorporatie Portaal, vertrouwen in (overheid)instanties, (toekomstige) behoeftes en eisen met betrekking tot de fysieke leefomgeving, zijn er vijftien diepte-interviews afgenomen. Een complete uitwerking van de onderzoeksmethode is terug te vinden in zijn portfolio. Deze is op aanvraag beschikbaar.

1.3.4 Onderzoeksmethode Werkpakket Gedragsverandering

Dit werkpakket is uitgevoerd door een student van de opleiding Master Urban and Area Development van de Hogeschool Utrecht. Hij is in april 2022 van start gegaan. Door middel van bureauonderzoek, observaties en diepte-interviews is de centrale onderzoeksvraag van dit werkpakket beantwoord. In de interviews is gebruik gemaakt van de gedragslenzen van Hermesen en Renes (2016) waarmee gedrag is geanalyseerd vanuit een sociaal-psychologische invalshoek. Een complete uitwerking van dit onderzoek is terug te vinden in de scriptie van de student en is op aanvraag beschikbaar.

1.4 Reflectiesessies

Om de validiteit van het onderzoek te borgen is het bij PAO belangrijk om een continue dialoog tussen onderzoekers te bieden. Op die manier kunnen analyses gedeeld worden en interpretaties worden verdiept waardoor misinterpretaties kunnen worden voorkomen, wat bijdraagt aan de validiteit van het onderzoek (Migchelbrink, 2016). Om die reden zijn er gedurende het onderzoek reflectiesessies georganiseerd waarbij onderzoekers van de diverse werkpakketten aanwezig waren evenals de projectleider EiS. Tijdens deze sessies werden ervaringen, analyses en conclusies met elkaar gedeeld. Ook werden vraagstukken ingebracht waar de aanwezigen hun inbreng op konden geven.

Figuur 4. Impressie opstellen veranderverhaal tijdens koppelkanssessie november 2022

Bewoners Smitsveen, klusactie bij bewoner thuis.

Mobiel energieloket tijdens de bakfietsrally, bewoners van Smitsveen, lunch verzorgd door bewoners van Smitsveen geserveerd tijdens een klusactie.

Klusactie in Smitsveen, lunch tijdens de klusactie verzorgd door bewoners van Smitsveen.

2. RESULTATEN

De gevonden resultaten worden besproken per werkpakket. De resultaten van de werkpakketten 'Bewonersverbinding' en 'Gedragsverandering' zijn kort besproken, omdat ze onderdeel uitmaken van de onderzoeksprojecten van de betrokken studenten. Een uitvoeriger bespreking van hun werk is beschikbaar op aanvraag.

2.1 Resultaten Werkpakket Integrale samenwerking

Er werden drie thema's herkend in de interviews die de ervaringen van de respondenten beschrijven, namelijk regievoering, werking van de koppelkanssessies en impact van de koppelkanssessies.

2.1.1 Thema Regievoering

In dit thema werden de volgende categorieën onderscheiden, te weten rolverdeling, interventies, verbeteringen en belemmeringen. Over de rolverdeling werd verteld dat het belangrijk is dat de facilitator van de sessies kan meebewegen met datgene wat terplekke gebeurt in een sessie. Als de groep iets anders wil dan wat de facilitator voor ogen heeft, dan moet hij kunnen inspelen op wat de groep op dat moment wil. Ook werd er opgemerkt dat de rol van een deelnemer in het project kan conflicteren met de inbreng die gegeven kan worden tijdens een sessie. De projectrol kan bepaalde verantwoordelijkheden met zich meebrengen die ervoor zorgen dat de inbreng tijdens een sessie wat voorzichtiger zou moeten zijn. Als dat niet gebeurt, bijvoorbeeld met een te kritische inbreng tijdens een sessie, dan kan dat botsen met de projectrol.

Het inzetten van specifieke werkvormen tijdens de sessies werd als positief ervaren. In het algemeen vond men dat er diepgang werd gecreëerd en praktische resultaten werden bereikt door de werkvormen en dat deze aanpak waardevoller was dan wanneer er regulier vergaderd zou worden. De werkvormen droegen bij door op een andere manier naar problemen en vraagstukken te kijken doordat men dieper met elkaar in gesprek ging. Toch ondervond een deelnemer weerstand bij de allereerste sessie, maar dat nam na die eerste keer ook weer af. Die weerstand had vooral betrekking op de vraag hoe de werkvormen zouden bijdragen aan directe projectresultaten en onduidelijkheid op het moment over wat er ging gebeuren.

"Dan zit er altijd een beetje weerstand bij mij bij met dit soort dingen van oké, wat gaan we doen, hoe gaan we dat doen? En het leuke daarvan was wel dat jij dat op een leuke manier, een beetje geforceerd, van nou begin maar eens ergens en vertel maar eens hoe je er zelf in zit, wat je ziet en dat dat eigenlijk automatisch leidt tot wat meer enthousiasme om via die koppelkansen tot iets te komen."
(deelnemer koppelkanssessie)

Er is ook gevraagd of men verbeteringen zag voor de koppelkanssessies. Er werd genoemd dat het goed zou zijn om meer te divergeren voor meer mogelijke koppelkansen. In het begin van de sessies werd er aandacht besteed om met elkaar koppelkansen te bedenken, maar dit werd later in het traject niet meer gedaan. Er werd gesuggereerd om vaker met elkaar "het net op te halen" om tot meer koppelkansen te komen. Ook zou er vaker een terugkoppeling over de koppelkansen gegeven mogen worden. Hierdoor zou er meer overzicht over de voortgang van de koppelkansen komen.

Daarnaast is het belangrijk om de successen die behaald zijn met koppelkansen expliciet te vieren en lessen te halen uit wat minder goed gaat. Over het betrekken van bewoners bij de sessies werd opgemerkt dat dit alleen zin heeft als er een duidelijke meerwaarde voor hen is. Bewoners moeten niet worden uitgenodigd omwille van het scheppen van een participatiebeeld, maar zij moeten een duidelijke inbreng kunnen hebben. Wanneer ze deelnemen en ze ervaren dat er voor hen geen meerwaarde is, dan kan dit alleen maar wantrouwen en teleurstelling in de hand werken.

Deelnemers ervoeren geen belemmeringen met betrekking tot hun deelname aan de sessie. De enige belemmering die werd genoemd was wanneer de sessie digitaal werd georganiseerd. De communicatie werd als moeizamer ervaren dan wanneer er offline bij elkaar werd gekomen. Daarentegen werd opgemerkt dat de digitale variant ook voordelen had, omdat met de gebruikte online tool [Mural](#) zaken makkelijk inzichtelijk werden gemaakt.

2.1.2 Thema Werking koppelkansensessies

In dit thema werden twee categorieën herkend, namelijk het doel en de succesfactoren van de sessies. Er werden meerdere doelen genoemd die met de koppelkansensessies werden behaald. Zo zijn de sessies een manier om met elkaar het gesprek aan te gaan en biedt het een ruimte om met elkaar te reflecteren, elkaar te inspireren en tot actie over te gaan. Of zoals een deelnemer het verwoordt:

*“...dat je van woorden daden maakt.”.
(deelnemer koppelkansensessie)*

Men ziet de sessies als een manier om aan de uitvoering van koppelkansen te werken. Ook is het een uitgelezen plek om de sterktes van de diverse partijen samen te voegen en daardoor meerwaarde voor de praktijk te creëren. Door die sterktes samen te brengen kan er actief naar kansen worden gezocht en mogelijk tot uitvoer worden gebracht. Een deelnemer bracht naar voren dat het project EiS als geheel een grote koppelkans is, omdat partners door middel van het project EiS elkaars krachten bundelen.

Er werd ook een aantal succesfactoren voor de koppelkansensessies benoemd. Zo is het belangrijk dat je als groep weet waarvoor je bij elkaar komt, dat het doel dus voor iedereen helder is. Daarnaast moet je als deelnemende partij open staan om vanuit de agenda van je organisatie aan te willen sluiten bij wat andere organisaties te bieden hebben. Partners moeten vanaf het begin al de intentie hebben om met elkaar iets te bereiken. Daar moet aandacht aan worden besteed in de sessies.

*“Participatieprocessen kunnen alleen werken als partners het met elkaar bedenken.”
(deelnemer koppelkansensessie)*

Ook moet er bij iedereen bereidwilligheid zijn om met elkaar via werkvormen te werken en dus af te wijken van een ‘standaard vergadering’. Dat kan vooraf al expliciet worden afgesproken. Het inzetten van werkvormen vraagt wel dat daar vooraf goed over na wordt gedacht. Werkvormen moeten goed aansluiten bij het doel van de sessie op dat moment. Het effect van de werkvormen was onder meer dat deelnemers het gevoel hadden dat

er altijd iets gebeurde en dat ze de werkvormen leuk vonden om aan deel te nemen. De sessies zijn een plek geworden waar nieuwe dingen worden verzonnen, waar plannen worden gemaakt en waar acties worden opgezet.

Om een koppelkans tot een succes te maken werd opgemerkt dat deze tijdens een sessie nog niet heel SMART gedefinieerd hoeft te worden. Men vond het voldoende wanneer het nog enigszins abstract blijft, een verdere definiëring vindt later wel plaats. In een sessie is er ook vaak geen tijd om elke kans heel concreet uit te werken. Het gaat er op dat moment meer om dat het net aan kansen wordt opgehaald en intenties worden uitgesproken. De concretisering kan dan een volgende keer gebeuren.

2.1.3 Thema Impact van de koppelkansensessies

In de gesprekken is ook gevraagd naar de impact van de koppelkansensessies. Er werd op verschillende manieren impact gecreëerd volgens de geïnterviewden, namelijk door een verbeterd onderling contact, een betere samenwerking tussen partners en het realiseren van doorwerking buiten de sessies om.

De samenwerking tussen de partners werd op een duurzame manier vergroot. Er kwamen regelmatig nieuwe ideeën op tafel en dat leidde ook tot plannen voor de praktijk. Vaak werd er namelijk ook geconstateerd dat men voor dezelfde uitdagingen staat en gemeenschappelijke doelen wilde bereiken. Het is daarom makkelijk overlap te zoeken in elkaars activiteiten en kansen te benutten. Daarnaast werd de sfeer tijdens de sessies gewaardeerd. Deelnemers waren enthousiast over de sessies en kwamen met enthousiasme naar een sessie toe en “vertrokken met een glimlach”, zoals een deelnemer het verwoordde. Een deelnemer vermeldde dat de samenwerking tussen partijen moeizamer op gang was gekomen als er werd vergaderd, zoals men dat in het verleden deed.

Een van de deelnemers verwoordde dat de samenwerking tussen partners een van de moeilijkste opgaven is in een project. De reden is dat mensen dingen moeten gaan doen die ze niet gepland hadden en dat ze in hun organisatie vooral worden afgerekend op wat er wel gepland is. Het bijzondere aan de koppelkansensessies is dat je tegen iedereen zegt “vertel eens wat je doet” en vervolgens nadenkt hoe je die activiteit kunt maximaliseren door anderen daarop te laten aanhaken.

*“Een maximaal resultaat met een minimale inspanning.”
(deelnemer koppelkansensessie)*

Respondenten benoemden dat de sessies hebben geleid tot betere onderlinge relaties. Het contact tussen de partijen is verbeterd waardoor men elkaar beter weet te vinden en de drempel om dat te doen is ook verlaagd. Als in het project zaken stroever verlopen is het een voordeel dat men elkaar al kent van de sessies. Bovendien is er meer duidelijkheid ontstaan wat de ander doet en waarom ze dat doen. Dat leidt ook tot wederzijds begrip. Een deelnemer verwoordde dit als volgt:

*“Ik denk wel dat de lijntjes gecreëerd zijn en daar heeft het zeker aan bijgedragen. Dus ik denk, mocht ik een vraag hebben, dan is dat lijntje heel kort nu.”
(deelnemer koppelkansensessie)*

De sessies hebben verschillende opbrengsten gehad. Zo benoemde een deelnemer dat hij verschillende mensen zag opbloeien tijdens de koppelkansensessies. De sessies droegen op die manier bij aan de persoonlijke groei van deelnemers. Ook zagen respondenten dat de sessies bijdroegen aan effecten buiten de sessies om. Het gesprek werd soms voortgezet nadat een sessie was afgelopen en het feit dat er weer een sessie in de agenda stond betekende dat men elkaar soms weer actief opzocht.

De sessies werden in het algemeen positief beoordeeld. Ze werden als inspirerend ervaren, een plek waar nieuwe ideeën werden opgedaan en er stonden vaak nieuwe zaken op de agenda. Er wordt iets mee op gang gebracht wat anders waarschijnlijk niet was gebeurd. Hoewel er in het veld een taak ligt voor alle partijen, zorgden de sessies ervoor dat dit makkelijker van de grond kwam.

“Het is enorm inspirerend en dat is volgens mij ook wat voor iedereen geldt steeds. En dat komt toch uiteindelijk stiekem ook omdat we helemaal niet zoveel tijd besteden aan dingen die niet gelukt zijn.”
(deelnemer koppelkansensessie)

In de gesprekken kwam naar voren dat de sessies op verschillende manieren hebben bijgedragen aan doorwerking buiten de sessies om. De sessies hadden daarmee niet alleen een effect op het moment zelf, maar hadden ook een effect in andere contexten. De context van de bewoners van Smitsveen werd aangehaald en er werd verteld dat doordat de partners beter met elkaar samenwerkten, men bewoners beter wist te benaderen. De manier van werken van de partners kon namelijk beter op elkaar worden afgestemd wat in het voordeel is van bewoners. Ook het uitwisselen van de manier van werken, ervaringen delen en veranderingen creëren is in direct belang van de bewoners. Een andere context die werd genoemd waren andere gemeenten. Door de opgedane kennis en ervaring in Smitsveen te delen met andere gemeenten, kunnen zij geholpen worden in hun aanpak van de energietransitie. Er werd specifiek genoemd dat het sociale domein als beleidsveld een belangrijke plek moet krijgen in de energietransitie-aanpak.

2.2 Resultaten Werkpakket Effecten van project EiS

Na analyse van de data die vanuit de veranderverhaal tool naar voren kwam, zijn de genoemde hoofdeffecten van het project te verdelen in vier thema's. Dit zijn de thema's Meer en betere samenwerking tussen partners, Meer en betere aansluiting op de leefwereld van bewoners, Dichter bij de gemeenschap dankzij ontmoeting en Positieve reframing van de energietransitie. Naast deze thema's kwam er ook een aantal randvoorwaarden voor het project uit de analyse.

2.2.1 Thema 'Meer en betere samenwerking tussen partners'

Uit de diverse veranderhalen werd uit de genoemde hoofdeffecten het thema 'Meer en betere samenwerking tussen partners' gedestilleerd. De samenwerking tussen de partners die deelnamen aan project EiS is gedurende het project sterk verbeterd. Een manier waarop aan een goede samenwerking is gewerkt, is door de organisatie van de koppelkansensessies. Tijdens deze sessies hebben de partners elkaar op individueel niveau goed leren kennen en wisten ze ook steeds beter hoe elke organisatie zich verhield tot het project. In figuur 5 is een voorbeeld veranderverhaal van dit thema weergegeven.

Figuur 5 Voorbeeld veranderverhaal thema 'Meer en betere samenwerking tussen partners'

2.2.2 Thema 'Meer en betere aansluiting bij de leefwereld van bewoners'

Uit de diverse veranderhalen werd uit de genoemde hoofdeffecten het thema 'Meer en betere aansluiting bij de leefwereld van bewoners' gedestilleerd. Dit thema houdt in dat vanuit het project verschillende activiteiten werden georganiseerd gericht op de bewoners in Smitsveen waardoor men nauw kon aansluiten bij de leefwereld van de bewoners. Voorbeelden van activiteiten waren het organiseren van bakfietsrally's, energiefesten, klushulpdagen en bewonersbijeenkomsten voor bewoners met een specifieke culturele achtergrond (bijvoorbeeld de Turkse, Eritrese en Somalische cultuur). Het effect van deze activiteiten was dat men beter wist wat er belangrijk was voor de bewoners, omdat ze direct met hen in gesprek gingen en ook konden ervaren hoe hun leefwereld er uit zag. Door beter aan te sluiten op de leefwereld van bewoners werd meer inzicht verkregen in hoe zij de energietransitie beleefden. In figuur 6 is een voorbeeld veranderverhaal voor dit thema weergegeven.

Figuur 6 Voorbeeld veranderverhaal thema 'Meer en betere aansluiting op de leefwereld van bewoners'

2.2.3 Thema ‘Dichter bij gemeenschap door ontmoeting’

Dit thema werd geabstraheerd aan de hand van de diverse effecten waarbij bewoners in de wijk werden bereikt door de talloze ontmoetingen die werden gecreëerd. Door die ontmoetingen kon het project dichterbij de gemeenschap komen en daarmee werken aan een vertrouwensband. Dit zou anders zijn geweest dan wanneer het project alleen had ingezet op communicatiemiddelen waarmee geen ontmoetingen zouden worden gecreëerd, zoals flyers, websites en webinars. In onderstaand figuur is een voorbeeld veranderverhaal weergegeven. In dit veranderverhaal is de aanpak van een gezamenlijk huisbezoek van een energiecoach en een schuldhulpmaatje weergegeven. Er zijn diverse huisbezoeken afgelegd gedurende het project waarmee lastig bereikbare groepen wel zijn bereikt. Daardoor is men dichterbij de gemeenschap gekomen en kon men allerhande informatie over energiebesparing geven.

Figuur 7 Voorbeeld veranderverhaal thema ‘Dichter bij gemeenschap dankzij ontmoeting’

2.2.4 Thema ‘Positieve reframing van de energietransitie’

Via de verschillende manieren om bewoners te bereiken zijn er diverse hoofdeffecten bereikt die gethematiseerd zijn als een positieve reframing van de energietransitie. Hiermee wordt bedoeld dat het project EiS bijdroeg aan een positieve houding ten aanzien van de energietransitie. Deze houding werd onder andere beïnvloed doordat bewoners het gevoel hadden dat ze werden gezien en serieus werden genomen door toedoen van de verschillende activiteiten, wat ook leidde tot meer vertrouwen. Voorbeelden van activiteiten waren de klusacties die werden georganiseerd, huisbezoeken die werden afgelegd en de feesten die werden georganiseerd in de wijk. Een voorbeeld van een veranderverhaal is in figuur 8 weergegeven.

Figuur 8 Voorbeeld veranderverhaal thema ‘Positieve reframing van de energietransitie’

2.2.5 Randvoorwaarden in het project

Voor de diverse veranderverhalen werden ook een aantal randvoorwaarden benoemd.

De genoemde randvoorwaarden zijn:

- Flyers zijn nuttig in de communicatie, maar niet genoeg. Ze worden vaak niet gelezen.
- Ontmoetingen met bewoners zijn noodzakelijk om het contact te creëren.
- Om de bewoners mee te nemen heb je veel tijd nodig.
- Ontzorgen van bewoners voor het implementeren van energiebesparende maatregelen is cruciaal.
- De aanwezigheid van muziek bij bakfietsrally's helpt, omdat het daarmee laagdrempeliger wordt.
- Snel antwoord kunnen geven op vragen van bewoners is belangrijk, evenals het snel oplossen van vragen.
- Zichtbaar zijn in de wijk is belangrijk.
- Samenwerking tussen professionele partners in de wijk is essentieel.

2.3 Resultaten Werkpakket Bewonersverbinding

Voor dit werkpakket is gekeken naar de mate waarin bewoners zich verbonden voelen met de energietransitie en hoe zij meer verbonden kunnen worden met dit onderwerp, waarbij er tegelijkertijd kan worden gewerkt aan het bouwen van een gemeenschap rond dit onderwerp. Dit werkpakket heeft zich vooral gericht op de interactie tussen het intrapersonlijke en institutionele niveau uit het eerder aangehaalde sociaal ecologisch model van Bronfenbrenner (1979).

Uit de diepte-interviews die zijn gehouden en gesprekken die zijn gevoerd bij de bakfietsrally's met een aantal huurders van de woningcorporatie, is het beeld ontstaan dat het vertrouwen in de woningcorporatie onder een deel van de huurders aan de lage kant is. Door bewoners is aangegeven dat een deel van dit wantrouwen voortkomt uit communicatie die zij als onduidelijk ervaren. Ook gaven zij aan dat het wantrouwen in de woningcorporatie het participeren in de energietransitie in de weg staat.

2.4 Resultaten Werkpakket Gedragsverandering

Uit de gedragsanalyse onder woningeigenaren kwam een vijftal thema's naar voren. Deze zullen hieronder behandeld worden.

2.4.1 Houding ten aanzien van de energietransitie

Uit de diepte-interviews met woningeigenaren uit Smitsveen blijkt dat men bekend is met de energietransitie en er vertrouwen in heeft dat woningverduurzaming daadwerkelijk iets oplevert. De respondenten laten zich bij het verduurzamen van de eigen woning echter niet direct leiden door de klimaatdoelstellingen van de overheid, maar vooral vanuit hun eigenbelang. Het vertrouwen in de overheid is niet bijzonder groot waar het gaat om het bieden van ondersteuning in het verduurzamen van de woning. Er leven veel onzekerheden bij de respondenten, zoals over het gasloos verwarmen van de woning en over woningverduurzaming in algemene zin. Men heeft daarom behoefte aan meer duidelijkheid, sturing en ondersteuning vanuit instanties zoals de gemeente.

2.4.2 Vertrouwen in aanbieders, uitvoerders en adviseurs

Het vertrouwen in onbekende commerciële aanbieders en aannemers van energiebesparende maatregelen is laag. De respondenten hebben behoefte aan onafhankelijk en objectief advies over verduurzamingsmogelijkheden van adviseurs van de gemeente of een aanverwante organisatie, zoals Energie Actief Soest (EAS). Opvallend hierbij is dat de meeste respondenten de locatie van het energieloket, dat zich op de begane grond van één van de hoogbouwflats bevindt, niet kennen of überhaupt nog nooit eerder van hebben gehoord. Dit energieloket is opgezet vanuit het project EiS en is een punt waar onafhankelijk advies gratis te verkrijgen is.

Naast het vertrouwen in informatie over woningverduurzaming van objectieve partijen zoals de gemeente of EAS, hechten woningeigenaren ook waarde aan het onderling uitwisselen van kennis, ervaringen en voorbeelden binnen vertrouwde netwerken. Hierbij valt te denken aan burens, vrienden en kennissen.

2.4.3 Invloed van de omgeving

Uit de interviews blijkt dat beslissingen over woningverduurzaming niet per definitie worden gebaseerd op het gedrag van andere woningeigenaren. Met andere woorden, het zien van uitgevoerde verduurzamingsmaatregelen in de omgeving trekt woningeigenaren niet per definitie over de streep om zelf stappen te nemen, maar het helpt wel bij het maken van keuzes tussen aannemers en het wel of niet nemen van bepaalde verduurzamingsmaatregelen. Er wordt namelijk pas overgegaan tot het daadwerkelijk nemen van stappen indien, zoals eerder vermeld, dit het eigenbelang dient. Factoren zoals verhuisplannen, de leeftijd van respondenten en financiële mogelijkheden, spelen een belangrijke ontmoedigende rol in de verduurzaming van de woning.

2.4.4 Motivaties en belemmeringen

Belangrijke motivaties om over te gaan tot het verduurzamen van de eigen koopwoning, worden genoemd de verwachte kostenbesparing, beschikbare subsidies, de eigen financiële investeringsruimte en het verbeteren van het wooncomfort. Een bijdrage leveren aan het verbeteren van het klimaat wordt als ondergeschikt beschouwd.

Zaken die men als belemmerend ervaart zijn onder andere onzekerheid en onduidelijkheid over investeringen in verhouding tot opbrengsten, onzekerheid over de technische (door)ontwikkeling van verduurzamingsmaatregelen, financiële afwegingen (zoals leningen en subsidies), tijd om te verdiepen in mogelijkheden, een overvloed aan informatie (van commerciële partijen) en het ontbreken van een (duidelijk) gemeentelijk beleid voor het aardgasvrij verwarmen van de wijk.

2.4.5 Informatieverstrekking

De respondenten zijn ook gevraagd naar hun voorkeur qua informatieverstrekking met betrekking tot wijkgerichte acties over woningverduurzaming. Hieruit blijkt dat de meerderheid het liefst per post geïnformeerd wordt en een klein deel per e-mail.

Bakfiets gebruikt tijdens de bakfietsrally, lunch verzorgd door bewoners van Smitsveen tijdens een klusactie.

3. CONCLUSIES

Dit onderzoek startte met de overkoepelende onderzoeksvraag *Hoe kunnen bewoners in Smitsveen meer eigenaarschap verkrijgen over de energietransitie in hun buurt?* De uitgevoerde studies leiden niet tot een definitief antwoord op deze vraag, want daarvoor is het vraagstuk te complex en is het onderzoek in omvang en schaal beperkt. Niettemin zijn er op basis van de gevonden resultaten conclusies te trekken die bijdragen aan het antwoord op de vraag.

Een sterke relatie gebaseerd op vertrouwen met bewoners is een voorwaarde

Eigenaarschap wordt versterkt door bewoners op te zoeken in hun eigen leefomgeving en zelfs tot achter de voordeur. Je moet in de haarvaten van de wijk zitten om hen te bereiken en om het verhaal van de energietransitie te kunnen vertellen. Daarnaast zorgt zichtbare aanwezigheid in de wijk voor bekendheid (vertrouwde gezichten) en kan er worden begonnen met het bouwen aan een vertrouwensrelatie. Onbekend maakt onbemind en dat geldt ook voor dit vraagstuk. Door te investeren in de relatie met bewoners kunnen maatregelen ook op maat worden afgestemd en daarmee zorg worden gedragen voor een minimale weerstand ten aanzien van de energietransitie. Een goede relatie met bewoners, gestoeld op vertrouwen, kan de behoefte om energie te besparen of om zelfs te participeren in het transitieproces vergroten, en daarmee eigenaarschap stimuleren.

Een geslaagde samenwerking tussen partners leidt tot synergie

De goede samenwerking tussen de partners in Soest leidde tot het afstemmen van onderlinge activiteiten en daarmee tot een effectievere benadering naar bewoners. Om de integrale samenwerking tussen de partners in de wijk Smitsveen te bevorderen zijn de ingezette koppelkansensessies een succesvolle interventie geweest. De sessies bevatten activerende werkvormen die ervoor zorgden dat partners elkaar beter leerden kennen en op de hoogte werden gebracht van elkaars belang en activiteiten ten aanzien van de energietransitie. De sessies vormden een goede brug tussen de systeem- en leefwereld, waarbij de partners (systeemwereld) actief aan de slag gingen met actuele vraagstukken uit de wijk (leefwereld).

De integrale samenwerking werd ook bevorderd door partners actief te laten samenwerken via zogenaamde koppelkansen. Koppelkansen zijn projecten die gezamenlijk worden opgepakt waarbij de sterktes en activiteiten van partners worden gebundeld om een probleem in de praktijk op te lossen. Door concreet samen te werken leerde men elkaar kennen op projectniveau en werd de onderlinge relatie verdiept. De koppelkansen hebben ook meerwaarde voor bewoners, omdat er activiteiten van de grond kwamen die waarschijnlijk anders nooit tot stand waren gekomen.

Project Energie in Smitsveen heeft meervoudige effecten bereikt

Het project EiS is gestart met als doelstelling om bewoners in Smitsveen te ondersteunen met het besparen van energie in hun woning en inzicht te genereren in wat zij nodig hebben om mee te doen in de energietransitie. Het project heeft meer en bredere effecten weten te bereiken en is daarmee verder gegaan dan de vooraf geformuleerde doelstellingen. Zo is er namelijk meer en betere samenwerking tussen partners ontstaan, is er een betere aansluiting op de leefwereld van bewoners in Smitsveen gerealiseerd, is contact met de gemeenschap in Smitsveen nauwer geworden dankzij het creëren van ontmoetingen en is de houding van bewoners ten aanzien van energiebesparing positiever geworden.

Experimenteerruimte levert waardevolle lessen op

Het project EiS is gestart als proeftuin om lessen op te doen ten aanzien van de sociale kant van de energietransitie. Dit heeft waardevolle ervaringen opgeleverd die gebruikt kunnen worden als vervolg voor een aanpak in Smitsveen, maar ook in andere wijken in Soest. Het kader van een proeftuin zorgde ervoor dat partners zich vrij voelden om te experimenteren en om ‘fouten’ te maken. Fouten werden niet als zodanig ervaren, maar werden juist ervaren als waardevolle lessen om tot een aanpak in de energietransitie te komen. De opgedane lessen zijn beschreven in de notitie ‘Energie in Smitsveen als leerschool’. Deze notitie is na te lezen op de website <https://www.energie-in-smitsveen.nl/>.

Verduurzamen van de eigen woning vooral gebaseerd op eigenbelang

Uit de interviewresultaten van woningeigenaren blijkt dat eigenbelang en het verlagen van de energiekosten de grootste motivaties zijn bij het verduurzamen van de eigen woning. Uit de resultaten is ook het beeld ontstaan dat er onzekerheid is over de mogelijkheden van een warmtepomp en wantrouwen in commerciële aanbieders, onbekende aannemers en leveranciers. Objectieve informatie van een partij als EAS en kennisuitwisseling tussen woningeigenaren onderling kunnen zulke onzekerheden verkleinen in het beslissingsproces voor dergelijke grote maatregelen en het verduurzamen van de eigen woning in algemene zin.

Verregaand eigenaarschap vergt structurele ondersteuning

Verregaand eigenaarschap van bewoners, bijvoorbeeld in de vorm van zelfbestuur of meebeslissen over de energietransitie, is ideaaltypisch omdat bewoners daarmee daadwerkelijk aan het stuur staan van de ontwikkelingen in hun wijk. Dit type eigenaarschap is niet aangetroffen in Smitsveen, maar dat wil niet zeggen dat het niet kan ontstaan. De partners van het project EiS zouden bewoners hierin kunnen ondersteunen om tot dit type eigenaarschap te kunnen komen. Het project EiS heeft nu een stuurgroep waarin de partners zijn vertegenwoordigd, maar dit zou in de toekomst omgevormd kunnen worden tot een zogenaamde steungroep. Deze steungroep heeft een ondersteunende rol voor bewoners, terwijl bewoners de nieuwe stuurgroep vormen en daarmee meer zeggenschap te krijgen over de energietransitie in hun wijk.

Daarnaast is het essentieel dat er een betaalde projectondersteuner is die zichtbaar aanwezig is in de wijk en als aanjager fungeert. De projectondersteuner kan het eigenaarschap bij bewoners stimuleren en hen hierin ondersteunen. Door de aanjagende rol wordt geborgd dat er acties worden uitgezet en worden gerealiseerd. De projectondersteuner kan ook als brugfunctie vervullen tussen bewoners en de partners. Daarmee wordt het gesprek tussen de leefwereld en systeemwereld vergemakkelijkt en kunnen beide werelden beter op elkaar aansluiten. Ook hebben beide werelden in de persoon van een projectondersteuner een duidelijk aanspreekpunt waardoor de communicatie tussen deze werelden beter kan verlopen. Het is ook belangrijk dat de functietitel duidelijk maakt dat deze persoon ondersteunend is aan de bewoners. Daarom wordt ook aangeraden om de titel projectondersteuner te gebruiken in plaats van bijvoorbeeld projectleider.

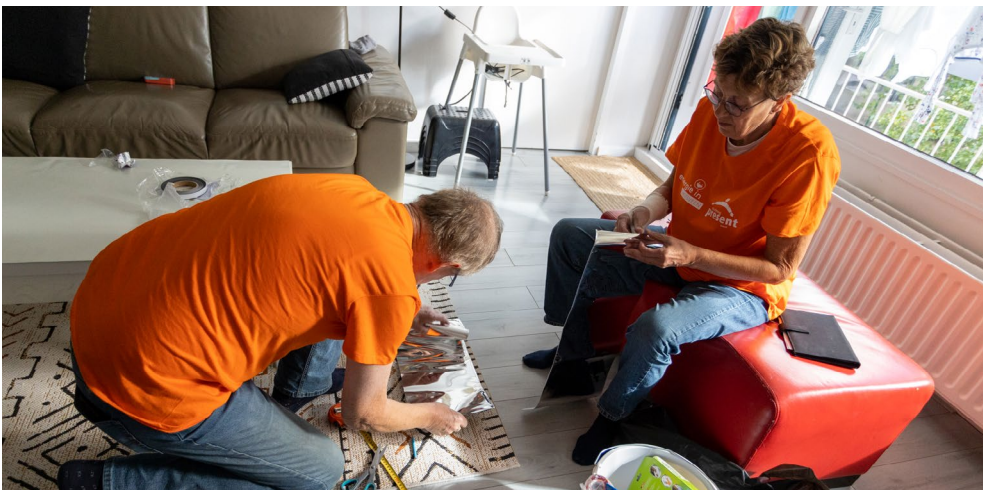
Het sociaal domein dient op bestuurlijk niveau een plek te krijgen in de energietransitie

Op bestuurlijk niveau is het nodig dat er gerealiseerd wordt dat een geslaagde energietransitie een sociale transitie is. Het vraagstuk dient niet alleen vanuit een technisch en fysiek perspectief te worden behandeld, maar het sociale perspectief is cruciaal om bewoners mee te krijgen. Sociale partners hebben daarom een belangrijke taak om het verhaal van bewoners boven water te krijgen en te zorgen dat dit verhaal wordt vertaald naar het bestuurlijke niveau.

3.1 Beperkingen

Net zoals elk onderzoek heeft dit onderzoek te maken gehad met beperkingen. In september 2020 is dit onderzoek begonnen en heeft het te maken gehad met de gevolgen van de coronapandemie. Zo zijn er meerdere lockdowns geweest, contactbeperkende maatregelen ingevoerd en waren veel organisaties gesloten. Dit heeft er onder andere voor gezorgd dat direct contact met bewoners en tussen partners gedurende een lange periode niet mogelijk was, een aantal koppelkansensessies niet offline georganiseerd kon worden en de uitvoering van koppelkansen werd bemoeilijkt. De negatieve impact is zoveel mogelijk geprobeerd te ondervangen door bijvoorbeeld bureauonderzoek te doen wanneer veldonderzoek niet mogelijk was, digitale koppelkansensessies te organiseren en gesprekken online te voeren.

Dit onderzoek bestaat uit vier verschillende deelonderzoeken uitgevoerd door studenten en onderzoekers. Samen is getracht een antwoord te geven op de centrale onderzoeksvraag. Hoewel er gedurende het onderzoek reflectiesessies zijn georganiseerd om betrouwbaarheid en validiteit te bevorderen, heeft elk onderzoek ook zijn eigen aanpak en doel gekend. Hierdoor is er soms afgeweken van de centrale onderzoeksvraag, maar de resultaten en conclusies geven desondanks een goede bijdrage in de beantwoording van de overkoepelende onderzoeksvraag.

Bewoners van Smitsveen, klusactie bij een bewoner thuis.

4. AANBEVELINGEN

Uit de vier werkpakketten zijn verschillende lessen geleerd die hier zijn geformuleerd als aanbevelingen. Hoewel we niet geloven in ‘blauwdrukdenken’, omdat elke wijk en gemeenschap anders is, kunnen de lessen wel worden meegenomen als oplossingsrichting in een nieuwe setting (Eelderink, 2021). Om de aanbevelingen concreter te maken zijn er, waar mogelijk, voorbeelden uit Soest gegeven.

Aanbeveling ‘Werk samen door met elkaar te koppelen’

Samenwerken tussen stakeholders gaat goed door te zorgen dat de activiteiten van de verschillende partners elkaar versterken. Zorg er daarom voor dat je actief op zoek gaat naar koppelkansen die je samen kan uitvoeren. Met name het doen is een doel op zich, in tegenstelling tot praten over hoe het zou kunnen zijn.

Een goede manier om koppelkansen te achterhalen is door middel van gezamenlijke sessies waarbij via activerende en waarderende werkvormen de samenwerking wordt gezocht. Het uitvoeren van koppelkansen werkt het beste wanneer deze aansluiten bij bestaande activiteiten van partners. Niemand hoeft dan grote aanpassingen te doen aan bestaande werkwijzen waardoor de kans op succes het grootst is. En koppelkansen mogen ook mislukken. Het doel van koppelkansen is ook om te leren en lessen mee te nemen naar de toekomst van het project.

Voorbeeld uit Soest

Een voorbeeld van de samenwerking tussen partners is de gerealiseerde koppelkans van Energie Actief Soest (EAS) en Schuldhulpmaatje Soest. Schuldhulpmaatje Soest komt bij hulpvragers thuis om hen te helpen met hun financiële hulpvraag. Tijdens een sessie kwam men erachter dat dit een mooi moment is voor een energiecoach om aan te sluiten en tips te geven voor energiebesparende maatregelen. Beide partijen hebben dit idee met elkaar verder uitgewerkt en gerealiseerd. De activiteiten en sterktes van EAS en Schuldhulpmaatje Soest werden op die manier op een logische manier gebundeld en bij elkaar gebracht.

Aanbeveling ‘Betrek iedereen, maar houdt een plek vrij’

Zorg er voor dat alle relevante partijen aan tafel zitten. Besteed daarom voldoende aandacht voor het maken van een goede inventarisatie van relevante partijen c.q. initiatieven die niet mogen ontbreken voor een geslaagde wijkgerichte aanpak. Een goede actorenanalyse, het liefst gezamenlijk opgesteld, kan daarbij helpen.

Naast het feit dat de juiste partijen zijn aangehaakt, is het belangrijk dat de juiste mensen meedoen. De personen in het overleg moeten vanuit een intrinsieke motivatie deelnemen, zodat zij gemotiveerd zijn om de samenwerking en het project tot een succes te maken.

Het is raadzaam om gedurende het proces een symbolische lege stoel vrij te houden voor de partij die nog niet is aangehaakt of voor wanneer tijdens het project blijkt dat een partij nog moet aanhaken. Het zorgt voor een open en uitnodigende houding van de samenwerkende partners naar anderen toe, maar het geeft ook een besef dat het gezelschap van

partners niet ‘af’ hoeft te zijn. De samenstelling van de partners is daarmee niet statisch, maar dynamisch. Besef dus ook goed wie niet aan tafel zit.

Voorbeeld uit Soest

In het project EiS werd bij aanvang van het project de wens geuit om bewoners vanaf het begin een plek te geven bij de koppelkanssessies. Gedurende het project is men daar op teruggekomen, omdat men vond dat dit pas meerwaarde voor bewoners had als ze daadwerkelijk belang en invloed hadden op het project. Dat was in de beginfase van het project nog onvoldoende het geval. Daarnaast bleek dat de organisaties GOOS (Geld Op Orde Soest) en Stichting Present Soest betrokken moesten worden. Respectievelijk om bewoners te helpen met financiële vragen over hun energierekening en met het uitvoeren van klusacties in de woningen. Ook in de gemeente Soest werd de deelname in de sessies vergroot, doordat collega’s van de afdeling Sociaal Domein aanschoven. Hierdoor groeide de kring van betrokken partijen.

Aanbeveling ‘Werk vanuit vertrouwen, zodat de samenwerking kan bloeien’

Werk actief aan onderling vertrouwen tussen de partners in het project. Het is belangrijk dat je van elkaar weet wat je aan elkaar hebt, zodat je met elkaar vooruit kan kijken en weet welke richting je met elkaar opgaat. In het project EiS heerste er veel wantrouwen van bewoners naar sommige projectpartners. Je hebt met elkaar de opdracht om het vertrouwen van bewoners te winnen, waardoor zaken mogelijk worden. Dan is het belangrijk om te weten dat je als partners onderling van elkaar op aan kan.

Voorbeeld uit Soest

De partners in het project EiS voelden een grote mate van onderling vertrouwen. Dit vertrouwen zorgde er ook voor dat er openheid heerste in wat men deelde tijdens de koppelkanssessies. De sessies wonnen daarmee aan waarde en daardoor werd het project effectiever. Een voorbeeld van een hogere effectiviteit kwam naar voren in de diverse klusacties voor energiebesparende maatregelen uitgevoerd door het project EiS bij sociale huurwoningen. Vanwege het vertrouwen dat woningcorporatie Portaal had in deze aanpak, pakte zij dit over in de eigen activiteiten en ging zij deze klusacties verder uitbreiden. Dit leidde er ook toe dat kantoorpersoneel van Portaal meehielp met het uitvoeren van de klusacties evenals een aannemer die al met andere verbouwingen bezig was. Met name het feit dat Portaal bij huurders over de vloer kwam om preventief verbeteringen uit te voeren droeg bij aan een verbeterd imago van Portaal onder huurders.

Aanbeveling ‘Win het vertrouwen van bewoners’

Investeer in het opbouwen van het vertrouwen met bewoners. Uit de gevoerde gesprekken bleek dat bewoners in Smitsveen weinig vertrouwen hadden in instanties in zijn algemeenheid. Dit heeft ook invloed op hoe er tegen de partners in het project werd aangekeken en daarmee hoe succesvol bepaalde acties verliepen. Vertrouwen van bewoners is daarom noodzakelijk, ook wanneer er gevraagd wordt om hen te laten participeren in de energietransitie. Zij moeten namelijk ook vertrouwen dat er ook wat met hun betrokkenheid

gebeurt. Investeren in het informele netwerk van de wijk en daar duurzame relaties mee aangaan en onderhouden vanuit de gemeente is daarbij cruciaal. Dit zorgt namelijk voor zichtbaarheid en bekendheid.

Omdat bewoners hebben aangegeven een hoge mate van vertrouwen te voelen bij de sociaal werkers van Balans is het slim hen hierbij te betrekken en samen te kijken naar een traject om te werken aan het vertrouwen. De inzet van sociaal werk en daarmee ook welzijnsinstellingen is daarom een belangrijke en logische manier om aan vertrouwen in de wijk te werken. Sociaal werkers hebben namelijk vaak al een netwerk in de wijk, zijn bekend onder bewoners en genieten vaak al vertrouwen. Dit laatste vloeit ook voort uit het feit dat bewoners hen vaak als onafhankelijk zien, omdat ze geen agenda hebben in de energietransitie.

Voorbeeld uit Soest

Het project EiS werd in het begin gewantrouwd, omdat bewoners dachten dat het een energiebedrijf was dat nieuwe klanten wilde werven. Om vertrouwen te winnen moest eerst duidelijk gemaakt worden dat het project totaal iets anders was, voordat er kon worden overgegaan tot allerlei andere acties. Dit werd onder andere gedaan door contacten te leggen bij de straatfeesten en bakfietsrally’s. Ook voor het uitvoeren van de klusacties was een grote mate van vertrouwen van belang, omdat er toestemming nodig is om de woning van iemand te mogen betreden. Juist wanneer er wordt gekozen voor een persoonlijke aanpak is vertrouwen essentieel.

Aanbeveling ‘Wees behoedzaam op de gelden die vrijkomen’

Er komt de komende jaren veel geld vrij voor de energietransitie. Wees er daarom waakzaam op dat verschillende partijen in een wijk niet gaan strijden om dit geld, maar dat hierin ook wordt gezocht naar het gemeenschappelijke belang en dat er vanuit deze gemeenschappelijkheid wordt gehandeld. Ga daarom samen op zoek naar nieuwe financiering door als collectief subsidieaanvragen te doen.

Aanbeveling ‘Wees geduldig, eerst zaaien dan oogsten’

Bij een project als Energie in Smitsveen is het belangrijk om nieuwsgierigheid als basis-houding te hebben. Ga geduldig en laagdrempelig op zoek naar wat er leeft in wijken en buurten. Ga bijvoorbeeld op zoek naar zaken die mensen in een buurt al op een natuurlijke manier samenbrengen en sluit bij deze momenten aan. Hierbij is het dus vooral belangrijk om ondanks de hoge urgentie niet vanuit haast te werken, maar vanuit geduld. De vertrouwensband die je vanuit geduld en respect kunt opbouwen in de startfase zal het werk op een later moment versoepelen en zo ook versnellen.

Als je eenmaal in de wijk actief bent dan is actie noodzakelijk. Zorg er daarom ook voor dat je snel kunt acteren als bewoners daarom vragen. Als je kan laten zien dat je zaken snel kan regelen dan creëert dit vertrouwen bij bewoners. Hoewel geduld belangrijk is mag je ook bewoners uitdagen om actie te nemen. Bewoners kunnen ook een taak en rol vervullen en dat stimuleert ook het eigenaarschap. Geduldig zijn staat niet gelijk aan passief zijn.

Voorbeeld uit Soest

Bij de klusacties in Smitsveen gingen vaak ook bewoners mee die twee talen spraken en een netwerk hadden in hun culturele netwerk, zodat zij het belang van de klusactie konden vertalen en uitleggen. Soms stuitte ze op onbegrip en weerstand bij bewoners en dan konden ze vanuit vasthoudendheid hen vaak toch overtuigen. Dit gebeurde wel altijd vanuit een respectvolle houding, bewoners zijn namelijk de baas over hun eigen huis.

Aanbeveling ‘Kies voor persoonlijke communicatie’

In een kwetsbare wijk is communicatie die vooral gericht is op zenden niet toereikend. Flyers, websites en brieven worden vaak niet gelezen. Wat wel werkt is met mensen fysiek in gesprek gaan op verschillende manieren, zoals bakfietsrally's, straatfeesten en een energieloket. Directe een-op-een communicatie is daarom de belangrijkste strategie in een communicatieplan. Meer massagerichte communicatie (bijvoorbeeld websites en flyers) kunnen daarin ondersteunend zijn.

Daarnaast moet de communicatie ook meertalig zijn, omdat er in het algemeen veel talen worden gesproken in kwetsbare wijken. Zorg daarom voor taalcoaches en tolken die meegaan in ontmoetingen met bewoners en een vertaaltool die de projectwebsite in meerdere talen beschikbaar maakt.

Bewoners gaven ook aan op veel verschillende manieren benaderd te willen worden. Wat voor de een werkt, werkt niet voor de ander. Kies in het communiceren dus ook voor veel verschillende manieren van communiceren om daarin een zo divers mogelijk publiek te bereiken. Hou met dit communiceren rekening met verwachtingsmanagement. Bewoners horen liever dat iets nog niet duidelijk is dan dat zij niks horen of foutieve informatie krijgen.

Voorbeeld uit Soest

Er zijn meerdere anderstalige gemeenschappen in Smitsveen met hun eigen taal, cultuur, normen en waarden. Om zo goed mogelijk aan te sluiten bij deze gemeenschappen zijn er voor diverse gemeenschappen bewonersbijeenkomsten georganiseerd over energiebesparing. De opkomst tijdens deze bijeenkomsten was groot. Wanneer men zou besluiten om slechts één algemene bijeenkomst te organiseren voor iedereen, dan zou de opkomst vanuit elke gemeenschap veel lager zijn was de verwachting. Meertaligheid en maatwerk zijn daarom essentieel.

Aanbeveling ‘Verbeter en verduidelijk het verwachtingsbeeld’

Het is voor de woningeigenaren onduidelijk wat de gemeente van hen verwacht of wat zij van de gemeente kunnen verwachten om de overstap naar aardgasvrij verwarmen te maken. Verduidelijk als gemeente daarom de verwachtingen met betrekking tot de overstap naar het aardgasvrij wonen in Smitsveen. Dat betekent duidelijk maken wat er van woningeigenaren wordt verwacht en ook wat niet. Schets een helder beeld op de korte, middellange en lange termijn over de oplossingen, ondersteuning, mogelijkheden en onmogelijkheden die vanuit de gemeente worden geboden voor aardgasvrije alternatieven voor verwarmen.

Aanbeveling ‘Laat bewoners van elkaar leren’

Deze aanbeveling richt zich op het samenbrengen van woningeigenaren, zodat zij ervaringen, informatie en kennis kunnen uitwisselen over het verduurzamen van de eigen woning. Dit is een effectieve manier van voorlichten gebleken, omdat informatie van gelijken als betrouwbaar wordt beschouwd. Daarnaast is dit een effectieve manier van ‘sociaal leren’ waarbij leren plaatsvindt van en met elkaar en waar mensen samen naar oplossingen zoeken (Bandura & Walters, 1977).

Ten slotte wordt aanbevolen om de locatie van het energieloket van project EiS, dat zich in een van de sociale woningbouwflats bevindt, bekender te maken onder de woning-eigenaren. Het is ook een goede optie om een alternatieve locatie beschikbaar te stellen voor deze doelgroep, omdat is gebleken dat zij de huidige locatie niet weten te vinden en ook schroom ondervinden om de huidige locatie te bezoeken.

Voorbeeld uit Soest

Tijdens voorlichtingsavonden voor woningeigenaren over het verduurzamen van de eigen woning, werden bewoners aan elkaar gekoppeld. Door bewoners bij elkaar te zetten wisselden ze ervaringen uit over het verduurzamen van hun huis en wat daar allemaal bij komt kijken. Deze manier van informatie uitwisselen, ook wel ‘sociaal leren’ genoemd, bleek van grote waarde voor de bewoners. Ze verkregen meer inzicht in wat er bij allemaal komt kijken bij het proces van verduurzamen en de informatie die ze kregen van medebewoners werd als betrouwbaar gezien.

Impressie van Smitsveen, bakfietsrally met partytent voor het geven van voorlichting.

5. SLOTBESCHOUWING

Het stimuleren van eigenaarschap van bewoners in kwetsbare wijken en specifiek in Smitsveen was de centrale vraag van dit onderzoek. Middels vier werkpakketten is vanuit verschillende niveaus, gebaseerd op het sociaal ecologisch model van Bronfenbrenner (1979), deze vraag onderzocht. Omdat het vraagstuk van eigenaarschap in de energietransitie een wicked problem is, is er geen definitief antwoord te geven maar dragen we bij aan het minder taai maken van dit vraagstuk.

Uit het eerste werkpakket kwam vooral de noodzaak en het belang van integrale samenwerking naar voren. Vanuit het sociaal ecologisch model geredeneerd kan worden gesteld dat zonder een goede samenwerking op institutioneel niveau een effectieve benadering op community niveau bijzonder lastig is. De interventie door middel van koppelkansen en koppelkansensessies bleek positief uit te pakken voor de samenwerking.

Het tweede werkpakket bevindt zich op het snijvlak van het institutionele en community niveau en heeft de effecten van het project EiS in kaart gebracht. Het project heeft meerdere veranderingen gerealiseerd, zoals meer en betere samenwerking tussen partners (institutioneel niveau), een betere aansluiting op de leefwereld van bewoners (community niveau) en een positieve reframing van de energietransitie (intrapersoonlijk niveau). Hoewel het project EiS primair gericht was op het community niveau laat het ook zien dat het ook op andere niveaus doorwerking heeft gehad.

Dat vertrouwen een noodzakelijke voorwaarde is voor samenwerking tussen het institutionele en het community niveau liet het derde werkpakket zien. Een laag niveau van vertrouwen van bewoners naar instanties kan de weerstand vergroten ten aanzien van de energietransitie. Hier kan dus niet aan worden voorbijgegaan en zou een onderdeel moeten zijn van een wijkgerichte aanpak.

Als laatste laat het gedragsonderzoek zien dat voor het verduurzamen van de eigen woning door woningeigenaren diverse gedragsfactoren belemmerend en stimulerend kunnen werken. Het eigenbelang van de woningeigenaar, wat zich vertaalt in het verlagen van de energiekosten, is de grootste motivator voor het verduurzamen van de eigen woning. Belemmerende factoren zijn onzekerheid over technische oplossingen (zoals de warmtepomp) en wantrouwen in commerciële aanbieders en onbekende aannemers en leveranciers. Objectieve informatie van onafhankelijke partijen, zoals EAS, of het eigen sociale netwerk kunnen dit wantrouwen verkleinen.

5.1 Implicaties

Dit onderzoek laat zien dat de sociale kant van de energietransitie essentieel is voor een geslaagde transitie. Om de energietransitie goed te laten landen in de wijk is een duurzame relatie gebaseerd op wederzijds vertrouwen tussen instanties en bewoners essentieel. Een energietransitie aanpak zou daarom ook gericht moeten zijn op het verstevigen van dat vertrouwen. Het project EiS heeft laten zien waarom vertrouwen een belangrijk element was dat het project in aanvang hinderde, maar ook hoe er is geprobeerd om dat vertrouwen te winnen. Het laat daarom ook zien dat in een wijk waar een laag niveau van vertrouwen heerst het mogelijk is om dit te verbeteren.

Het belang van de sociale kant van de energietransitie vraagt logischerwijs om grote betrokkenheid van het sociaal domein en de inzet van sociaal professionals. Dit komt ook overeen met oproepen van onder meer Vlaar (2019) en Movisie (2022). Het sociaal domein dient zich daarom sterk te maken voor zijn positie en betrokkenheid in deze transitie. Uit het project is bijvoorbeeld gebleken dat de inzet van sociaal werkers van de welzijnsinstelling Balans cruciaal was in het contact met bewoners. Ook genoot Balans het vertrouwen van bewoners, omdat het gezien werd als een onafhankelijke partij in de energietransitie. Welzijnsinstellingen kunnen daarom een brugfunctie vervullen naar de wijk vanuit de systeemwereld, om de energietransitie dichterbij te brengen.

Daarnaast is het belangrijk dat het sociaal domein aanhaakt bij de energietransitie, omdat er koppelingen gemaakt kunnen worden met andere sociale vraagstukken. Vraagstukken zoals werkgelegenheid, gezondheid en duurzaamheid kunnen worden aangepakt in samenwerking met de energietransitie (Platform31, 2020). In Soest wordt er bijvoorbeeld vanuit het project EIS samen met vrijwilligersorganisatie VAnG geprobeerd om bewoners samen te brengen die al zwerfafval in de wijk opruimen, om zodoende duurzaamheid en sociale cohesie te bevorderen.

Het is belangrijk om te benoemen dat het laten slagen van de energietransitie geen nadrukkelijk doel is van veel sociaal werk organisaties. Echter is het volgens de internationale definitie van sociaal werk (IFSW, 2014) wel een doel van de sociaal werker om mensen, gemeenschappen en structuren te bewegen om levensuitdagingen aan te gaan en het welzijn te bevorderen. Dit doet de sociaal werker ook in een wereld die in verandering is. Door de energietransitie als uitdaging voor mensen te zien kan de sociaal werker ook in deze transitie mensen waarmee hij werkt emanciperen en versterken om in en over deze transitie eigenaarschap te pakken.

5.2 Suggesties voor vervolgonderzoek

Er zijn inmiddels veel praktijkvoorbeelden in Nederland hoe bewoners eigenaarschap nemen in de energietransitie¹. In veel gevallen gaat het om praktijken waarbij een groep bewoners het initiatief neemt om zelf vorm te geven aan de energietransitie in hun wijk. Het zou interessant zijn om te onderzoeken of zo'n initiatief vanuit een PAO kan worden opgezet en duurzaam ontwikkeld kan worden. Dit onderzoek had een insteek gebaseerd op PAO, maar een toekomstig onderzoek waarin een PAO-groep wordt geformeerd met bewoners zou voor het creëren van eigenaarschap meerwaarde bieden. Daarnaast blijft een focus op kwetsbare wijken belangrijk, omdat eigenaarschap daar niet vanzelfsprekend is, zoals ook blijkt uit de praktijkvoorbeelden van het Programma Aardgasvrije Wijken die weinig kwetsbare wijken bevatten.

¹ Zie voor voorbeelden
<https://aardgasvrijewijken.nl/kennisbank/praktijkvoorbeelden++interviews/default.aspx>.

Bewoners van Smitsveen, klusactie bij een bewoner thuis.

6. LITERATUURLIJST

Bandura, A., & Walters, R. H. (1977). *Social learning theory* (Vol. 1). Englewood cliffs Prentice Hall.

Binkhorst, J., Overkamp, E., Sprinkhuizen, A., & Wilken, J. P. (2019). *Integraal werken ontrafeld*. <https://www.hu.nl/onderzoek/publicaties/integraal-werken-ontrafeld>

Bronfenbrenner, U. (1979). Contexts of child rearing: Problems and prospects. *American Psychologist*, 34, 844–850. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.34.10.844>

Bushe, G. R. (2013). Generative process, generative outcome: The transformational potential of appreciative inquiry. In *Organizational generativity: The appreciative inquiry summit and a scholarship of transformation*. Emerald Group Publishing Limited.

Centraal Bureau voor de Statistiek. (z.d.). *Kerncijfers Wijken en Buurten*. Geraadpleegd 22 februari 2023, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/onderzoeksomschrijvingen/korte-onderzoeksbeschrijvingen/kerncijfers-wijken-en-buurten>

During, R., Bock, B., van Dam, R., Donders, J., Kruit, J., Pleijte, M., & de Witte, D. (2018). *Leefbaarheidsinitiatieven op het platteland Analyse van eigenheid en eigenaarschap*. <https://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/fulltext/466148>

Eelderink, M. (2021). *Handboek Participatief Actieonderzoek*. SWP.

Frankowski, A. (2021). Transitie brengen per definitie ook verlies. *S&D*, 78(5), 42–49. <https://www.nsob.nl/sites/www.nsob.nl/files/2021-03/NSOB%20-%202021%20-%20Omgaan%20met%20verlies%20in%20transities.pdf>

Frankowski, A., & Norbruis, F. (2020). Het akkoord als vehikel voor eigenaarschap en zeggenschap. In M. Ferwerda, P. Frissen, M. van Twist, & M. Schultz (Red.), *De Politiek, netwerken en het politieke* (pp. 59–67). NSOB. https://www.researchgate.net/publication/348764949_Het_akkoord_als_vehikel_voor_eigenaarschap_en_zeggenschap

Gemeente Soest. (2016). *Smitsveen: problemen in de wijk of probleemwijk? Aanbevelingen voor het verbeteren van de leefbaarheid in Smitsveen*.

Grin, J. (2022). *Koppelkansen in Amsterdam – systeemverandering door synergie*. <https://www.overheidvannu.nl/actueel/artikelen/2022/05/03/koppelkansen>

Hermesen, S., & Renes, R. J. (2016). *Draaiboek gedragsverandering: de psychologie van beïnvloeding, begrijpen en gebruiken*. Business contact.

IFSW. (2014). *Globale definitie van het sociaal werk*. <https://www.ifsw.org/wp-content/uploads/2019/08/Global-Definitie-Social-Work-2014-Dutch-.pdf>

Korsten, A. (2019). Omgaan met ‘wicked problems’. *Beleidsonderzoek Online*, 0(3). <https://doi.org/10.5553/bo/221335502019000002001>

McKnight, J., & Kretzmann, J. (1993). Building communities from the inside out. *A path toward finding and mobilizing a community's assets*. <https://resources.depaul.edu/abcd-institute/publications/Documents/GreenBookIntro%202018.pdf>

Migchelbrink, F. (2016). *De kern van participatief actieonderzoek*. SWP.

Ministerie van Economische Zaken en Klimaat. (2019). *Klimaatakkoord*. www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2019/06/28/klimaatakkoord

Movisie. (2010). *Methodebeschrijving ABCD*. <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2018-03/Methodebeschrijving-ABCD.pdf>

Movisie. (2022). *Groen sociaal werk*. https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2022-05/Groen_sociaal_werk_2022.pdf

Niedeveld, E. H. W. (2018). *Energietransitie via de weg van lerende ecosystemen*. https://www.researchgate.net/publication/330263228_Energietransitie_via_de_weg_van_lerende_ecosystemen?_sg%5B0%5D=YoZTI2UeyuPhnFJqk8EZmYIDhT8uuP-G_JP4_oWtSxbC_kRA0RqVMYAqe5N6vl7j6EeZX4lhKJkC0rOXQp7Y84W09008jKrn5WB5i.4B10FBq-S_d5Xt-mdFilycjKtWmRDNRNFiMYk1aXYsrbJ1w4oCtCII2xu4KQVgKFYsym91G-T4vqGdjoDSyVQ

Platform31. (2020). *Koppelkansen*. <https://www.platform31.nl/publicaties/koppelkansen>

Pörtner, H.-O., Roberts, D. C., Adams, H., Adler, C., Aldunce, P., Ali, E., Begum, R. A., Betts, R., Kerr, R. B., Biesbroek, R., & others. (2022). Climate change 2022: *Impacts, adaptation and vulnerability*. IPCC Geneva, Switzerland:

Quaas, J., Jia, H., Smith, C., Albright, A. L., Aas, W., Bellouin, N., Boucher, O., Doutriaux-Boucher, M., Forster, P. M., Grosvenor, D., Jenkins, S., Klimont, Z., Loeb, N. G., Ma, X., Naik, V., Paulot, F., Stier, P., Wild, M., Myhre, G., & Schulz, M. (2022). Robust evidence for reversal of the trend in aerosol effective climate forcing. *Atmospheric Chemistry and Physics*, 22(18), 12221–12239. <https://doi.org/10.5194/acp-22-12221-2022>

Sociaal Cultureel Planbureau. (2021). *Opgroeien in een kwetsbare wijk*.

Syed, M., & Nelson, S. C. (2015). Guidelines for establishing reliability when coding narrative data. *Emerging Adulthood*, 3(6), 375–387. https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2167696815587648?casa_token=dxIT4M2qxWgAAAAA:OD2oRC8OTErUrU-az4RZwjQiWbz6GSJe0e-69vudYhf-a9J_-372WOdhJE5bpMdDPPZbCQ9kPPnF5kQ

Ter Huurne, M. (2021). Bepaald geen kleine opgave. *Vakblad Sociaal Werk*, 22(4), 18–21. <https://doi.org/10.1007/s12459-021-0895-5>

Vilans. (z.d.). *Veranderverhaal tool*. Geraadpleegd 21 februari 2023, van <https://www.vilans.nl/kennis/veranderverhaal-tool>

Vlaar, P. (2019). *Energietransitie: Ertegenaan met opbouwwerk*. <https://www.hieropgewekt.nl/participatiecoalitie>

**HIER
KOMT
ALLES
SAMEN**